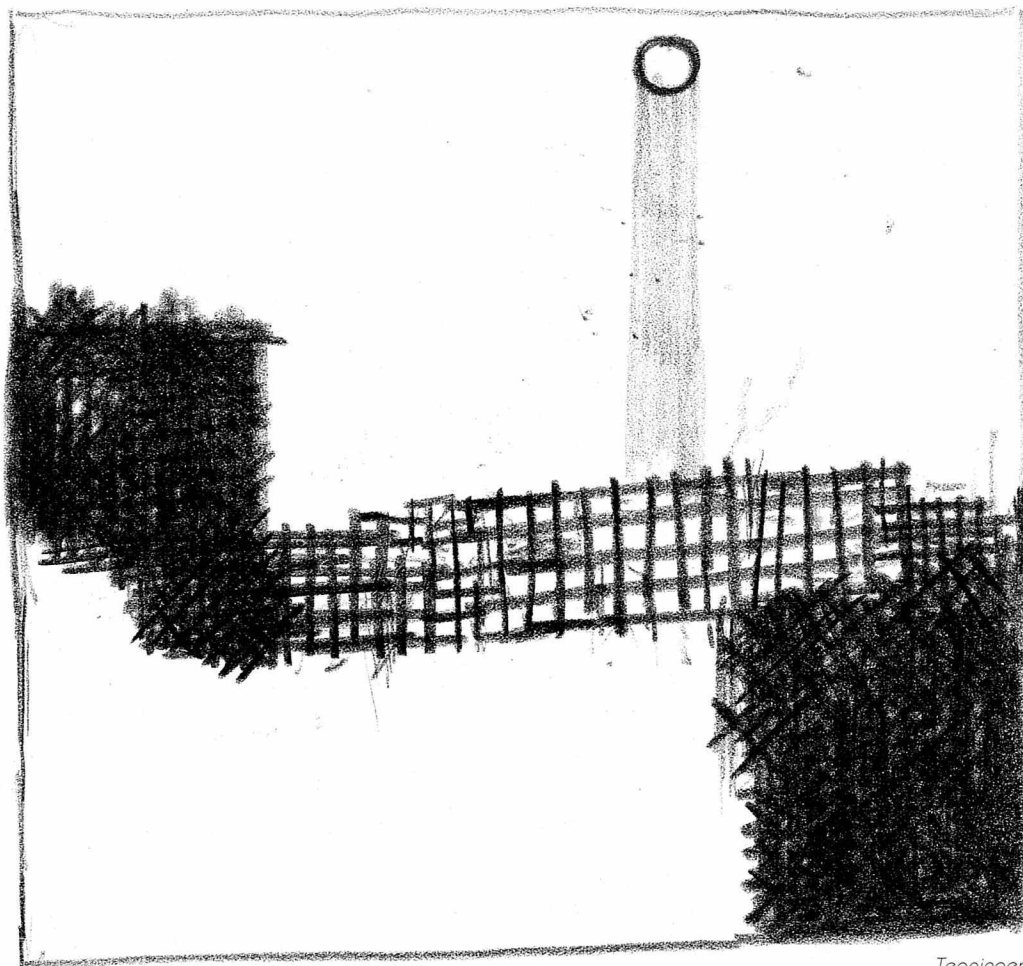

Big Brother is watching you

– om overvågningssamfundet og hvad vi kan gøre ved det

Af Klaus Rasborg

Tegninger
Gert Hansen

Videoovervågning af børn i børnehaven. Arbejdsgiveres kontrol med de ansattes e-mails og Internetbrug. TV-overvågning på arbejdspladsen, i banker, på posthuse, togstationer og i butikcentre. Elektronisk registrering og registersamkørsler. Meget kunne tyde på, at Orwells og Huxleys dystre fremtidsscenerier ikke var blotte fantasiprodukter, men faktisk mod-

svares af en række kendsgerninger i dagens samfund.

Med henblik på at få belyst såvel de individuelle som de samfundsmæssige konsekvenser af den stigende udbredelse af elektronisk overvågning, tog Teknologirådet for nylig initiativ til at afholde en såkaldt konsensuskonference om emnet.

En konsensuskonference går, kort fortalt,

ud på, at et repræsentativt udvalgt borgerpanel går i dialog med en række indkaldte eksperter om et emne af samfundsmæssig betydning. På baggrund af denne dialog udarbejder borgerpanelet et slutdokument med en række anbefalinger, der derefter overgives til politikerne i den forhåbning, at disse vil inddrage materialet som en del af deres beslutningsgrundlag.¹⁾

Sociologisk set er overvågningssamfundet imidlertid ikke et fænomen, der først er opstået inden for de senere år. Tværtimod må nye former for overvågning, disciplin og kontrol ses som forbundet med selve fremkomsten af det moderne, industrielle (kapitalistiske) samfund. Den engelske sociolog Anthony Giddens skelner mellem fire forskellige grundlæggende institutioner, som han mener spiller en central rolle i det moderne samfund, nemlig *kapitalisme, industrialisme, overvågning og militærmagt*.²⁾ I det følgende vil jeg fokusere på overvågningsdimensionen, selv om den selvfølgelig ikke kan adskilles fra de tre øvrige dimensioner.

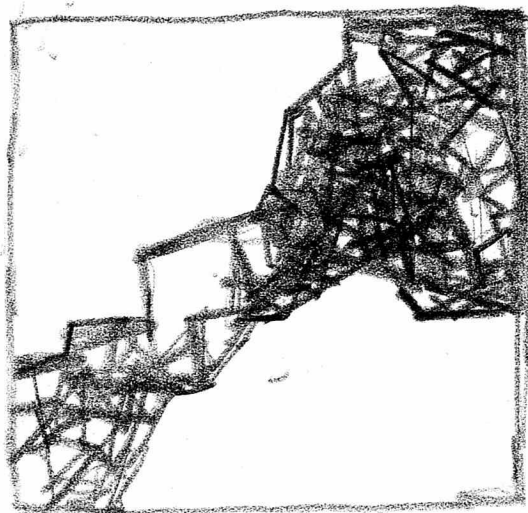
I sin analyse af, hvordan overvågningsfænomenet går hånd i hånd med fremkomsten af det moderne industrisamfund, trækker Giddens især på den franske idéhistoriker og kulturanalytiker Michel Foucault (1926-1984).³⁾ For Foucault er det moderne samfund ikke slet og ret ensbetydende med fremskridt og øget oplysning – det *disciplinerer* også sine borgere. Foucault opfatter *fængslet* som et mønstergyldigt eksempel på dette, idet fængslets overvågning, strenge disciplin og kontrol af de indsatte efter hans opfattelse også kendetegner en række andre centrale institutioner i det moderne samfund: kernefamilien, skolen, fabrikken, kasernen og sindsygehospitalet.

I det moderne samfund sættes videnskaben og fornuften i højsædet. Men netop derfor søger det moderne samfunds "fængselslignende" institutioner også at afgrænse og udelukke alt hvad der modsætter sig fornuftens herredømme og den etablerede samfundsorden: de gale, de homoseksuelle, de kriminelle, de arbejdsløse osv.

Derfor kommer *indespærring, overvågning og kontrol* efter Foucaults opfattelse til at spille en central rolle i det moderne

samfund. Set med hans briller gennemses det moderne samfund af overvågningsstrategier, magtrelationer og disciplineringsteknikker, som tager sigte på at normalisere alt hvad der måtte afvige fra samfundets fremherskende normer og værdier. Magten bliver "allestedsnærværende", dvs. den kan ikke éntydigt lokaliseres og afgrænses til bestemte samfundsmæssige institutioner som f.eks. stat eller virksomheder. Magt, overvågning og kontrol udgør ifølge Foucault en kompliceret "strategisk situation" i det moderne samfund.

Som illustration af, hvordan fængslet kan fungere som en overvågningsteknologi, benytter Foucault det såkaldte *Panoptikon* (fra gr. *pan*, al + gr. *optikon*, vedr. synet), som var et sindrigt fængselssystem, der i midten af det 19. århundrede blev udviklet af den engelske filosof og jurist Jeremy Bentham (1748-1832).⁴⁾ Det særlige ved Panoptikon var, at det var bygget op på en sådan måde, at nogle få fangevogtere på én og samme tid var i stand til at overvåge og kontrollere samtlige indsatte: "Panoptikon er en cirkulær cellebygning med et observationstårn i midten. Fra dette centrale sted foregår overvågningen. Tårnet er indrettet sådan, at der er fri udsigt til alle celler, samtidig med at det på grund af et sindrigt skodde-system er umuligt at se ind i observationstårnet. Fra dette sted kan man se alt, uden selv at blive set."⁵⁾ Panop-

tikon er med andre ord baseret på et overvågningsprincip, hvor det er de få, der overvåger de mange.

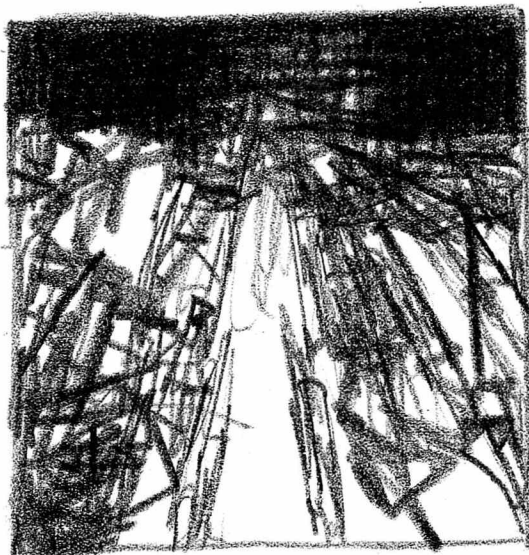
I sin oprindelige udformning vandt Panoptikon næppe nogen større udbredelse, men i det 19. århundrede blev en række af dets grundlæggende principper benyttet i forbindelse med bygningen af fængsler i USA, England samt en række europæiske lande.⁶⁾

I dagens samfund kan f.eks. videoovervågning af butiksarealer, parkeringskældre, offentlige toiletter m.m. ses som en videreudvikling af det panoptiske overvågningsprincip, idet den ny videoteknologi muliggør, at forholdsvis få personer/kameraer kan overvåge og kontrollere et i princippet uendeligt antal mennesker. Sociologisk set må en sådan øget overvågning af det offentlige rum antages at øge den sociale kontrol, dvs. samfundets kontrol med vores gøren og laden. På det individuelle plan kan dette føre til øget selvovervågning og selvkontrol, idet vi i stigende grad bliver bevidste om, at vi kan blive stillet til regnskab for enhver af vores handlinger.

I det senmoderne mediasamfund antager overvågningen stadig nye former. Den rivende udvikling af de elektroniske kommunikationsmidler (videoteknologier, tv-satellitter, computer, Internet, mobiltelefon osv.) har gjort verden til en "global landsby", hvor vi i stigende grad løsrives fra vores bundethed til rummet, stedet og lokaliteten.

På Internettet kan man 24 timer i døgnet følge med i tilværelsen hos folk, der har ladet deres bolig forsyne med web-kameraer. I tv-serier som f.eks. *Robinson* forvandles almindelige, anonyme danskere med et slag til kendte og feterede "mediepersonligheder", hvis liv alle interesserer sig for og følger med i. Den foreløbige kulmination på denne ekstreme voyeurisme er tv-serien *Big Brother*, som nu også introduceres i Danmark. Her kan man live på Internettet, samt i daglige tv-sammendrag, følge med i alt hvad et antal personer, der bor sammen i en bolig overplastret med videokameraer, foretager sig – morgen, middag og aften. På tankevækkende vis er disse nye voyeuristiske tendenser beskrevet i filmene *The Truman Show* og *Ed-tv*.

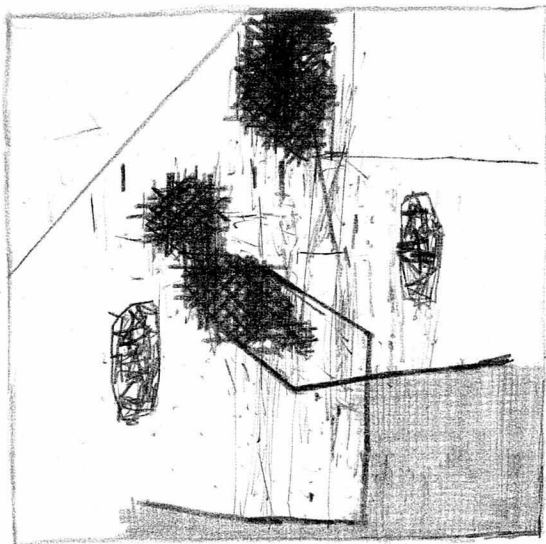
Hvor Panoptikon var baseret på, at det

er de få, der overvåger de mange, synes der altså i stigende grad at være tale om, at det er de mange, der overvåger de få. Den engelske sociolog Zygmunt Bauman taler derfor om, at blikket i stigende grad bliver *synoptisk* (fra gr. *syn*, med, sammen + gr. *optikon*, vedr. synet).⁷⁾

Forudsætningen for disse nye overvågningsprincipper er, som det allerede vil være fremgået, de nye informationsteknologier. Og det er klart, at jo mere avancerede disse nye teknologier bliver, desto mere kan overvågningsteknikkerne forfines. Som blot et enkelt eksempel på de stadig mere raffinerede overvågningsformer, der muliggøres af de nye teknologier, kan nævnes det såkaldte "ansigtsgenkendelsessystem" ("facial recognition system"), hvor ansigtsprofiler af tidligere straffede personer lægges ind på en database, hvilket sætter en computer tilsluttet videokameraet i stand til at genkende en person, der f.eks. på mistænkelig vis opholder sig foran en bank.⁸⁾

En øget og stadig mere raffineret tv-overvågning må antages at medvirke til at øge mistilliden og utrygheden blandt mennesker, idet den gør enhver til en potentiel lovovertræder. Den øgede selvkontrol, der meget vel kan tænkes at være følgen, er på tankevækkende vis beskrevet af Mike Pedersen, en ung fyr, der på baggrund af videooptagelser blev fyret fra sin arbejds-

plads i Brugsen, fordi han angiveligt havde stjålet en karton cigaretter. Ved en efterfølgende retssag blev han imidlertid pure frifundet og fik knap 50.000,- kr. i erstatning.

Men på Mikes nye arbejdsplads er der også tv-overvågning, og følelsen af at være overvåget og under konstant mistanke sidder i ham hele tiden: "Jeg er bevidst om det hele tiden. Hvis jeg kommer til at lægge noget uden for kameravinklen, så tror de måske, at jeg har stjålet. Så jeg sørger for at vise kameraet det hele. Jeg tror, at den følelse vil sidde i mig resten af livet. ... Jeg tager det også med hjem. Kan aldrig rigtig slippe af, fordi jeg spekulerer over, om jeg har gjort noget forkert i løbet af dagen."⁹⁾

Andre peger imidlertid på, at der også kan være mulige positive effekter af de nye overvågningsteknologier. Et af hovedargumenterne er her, at en øget tv-overvågning dels kan forebygge kriminalitet, dels kan lette opklaringen af begåede forbrydelser: "Erfaringerne fra ind- og udland viser, at tv-overvågning har en forebyggende virkning over for en række former for kriminalitet. Samtidig har det vist sig, at tv-overvågning bidrager til at opklare forbrydelser, som ellers ville forblive uopklarede."¹⁰⁾

De nye overvågningsteknologier synes med andre ord at have et janusansigt. På den ene side kan det ikke udelukkes, at de

– i hvert fald på kort sigt – kan have en præventiv effekt; på den anden side kan de – stik mod hensigten – føre til øget selvkontrol og mistillid mellem mennesker: "TV-overvågning befinder sig altså i et spændingsfelt mellem forebyggelse og krænkelse. Spørgsmålet er, hvor balancepunktet er."¹¹⁾

Selv hvis argumentet om tv-overvågnings gunstige effekter i forhold til forebyggelse og opklaring af kriminalitet skulle have noget på sig, kan man ikke desto mindre spørge, om ikke der er tale om en teknologisk løsning på sociale problemer. Altså at problemer, der måske i højere grad skyldes en utilstrækkelig social integration i det civile samfund – familien, skolen og lokalsamfundet – søges løst ved at indføre stadig mere avancerede overvågningssystemer.

F.eks. kan det nævnes, at der er en klar sammenhæng mellem på den ene side unges forhold til familie og skole, og på den anden side hvor meget kriminalitet de begår: "Forhold i familien og forholdet til skolen viser sig i alle undersøgelser at have en meget stærk sammenhæng med, hvor meget kriminalitet de unge begår. Jo mindre interesse/kontrol fra forældrenes side og jo mindre samvær, desto mere kriminalitet. Jo mindre godt, man synes om at gå i skole, og jo dårligere man klarer sig i denne skole i faglig henseende, desto større kriminalitet. Sådan forholder det sig på ethvert givet tidspunkt, når vi sammenligner de unge med hinanden."¹²⁾

Samtidig kan man frygte, at en eventuel kriminalitetsforebyggende effekt som følge af tv-overvågning blot vil betyde, at kriminaliteten flytter andetsteds hen. Hermed kan der sættes en uendelig spiral i gang, hvor vi, i et forsøg på at være på højde med kriminalitetsudviklingen, lader stadig flere områder overvåge.

Denne selvforstærkende tendens kan fremmes yderligere som følge af: "... disse "tryghedsforanstaltningers" kommercialisering og den produktudvikling osv., der ligger heri, samt at én "kunde" hele tiden skaber en ny, nemlig naboen, nabobutikken, nabosommerhuset, nabogaden, eller hvad det nu er, pga. frygten – som kan være helt reel – for overflytning fra det mere til det mindre sikrede. Skræmmevisionen for enden – hvis der findes en ende? – af denne

udvikling er de med mure og porte beskyttede boligområder i Nord- og Sydamerika, butikcentre der er opbygget efter principper hentet fra gammeldags fængselsteknologi, biler der minder om tanks osv. I dette samfund har opdelingen mellem "vindere" og "tabere" udviklet sig til det fuldkomne. Tilværelsen er gennemgribende "privatiseret" og offentlige "frie" rum er afskaffet."¹³⁾

Det ultimative skræmmebillede er således et stærkt polariseret og segregeret samfund, hvor de rige og veluddannede afsondrer sig i deres egne sikrede og overvågede "gated communities", mens de underprivilegerede grupper på sin side koncentrerer i sociale ghettoer.¹⁴⁾ En sådan udvikling vil betyde, at kontakten mellem de forskellige befolkningsgrupper, som er en forudsætning for opretholdelsen af den sociale solidaritet, mindskes. Samfundet falder fra hinanden og bliver til et "hver for sig-fund."

Der er derfor god grund til at advare mod, at vi blot lader den overvågningsteknologiske udvikling løbe løbsk og ukritisk tror på, at nye teknologier er gode, blot fordi de er nye. Og mod, at vi tror, at sociale problemer, der måske har deres rødder et helt andet sted, kan løses ad teknologisk vej.

Hvis vi derimod vover at anfægte "udviklingen", og insisterer på, at de mange nye avancerede teknologier, vi omgiver os med i det moderne samfund, i sidste instans er skabt af os selv, og derfor også kan kontrolleres af os – selvom det nogle gange kan synes som om, at de er ved at tage magten fra os – så er der åbnet op for en diskussion af, om vi ønsker at leve i et samfund, hvor overvågning spiller en stigende rolle. Hermed er vi fremme ved spørgsmålet om, hvad vi kan gøre for bedre at kunne overskue og styre udviklingen.

På et overordnet plan kan man sige, at det må dreje sig om, at styrke den demokratiske diskussion af, i hvilken retning vi ønsker at vort samfund skal udvikle sig. I forbindelse med sin teori om "risikosamfundet" peger den tyske sociolog Ulrich Beck på, at borgerhøringer og borgerpaneler – altså ting, der til forveksling minder om Teknologirådets konsensuskonferencer – vil kunne være med til at styrke den folkelige indflydelse og forbedre den demokratiske

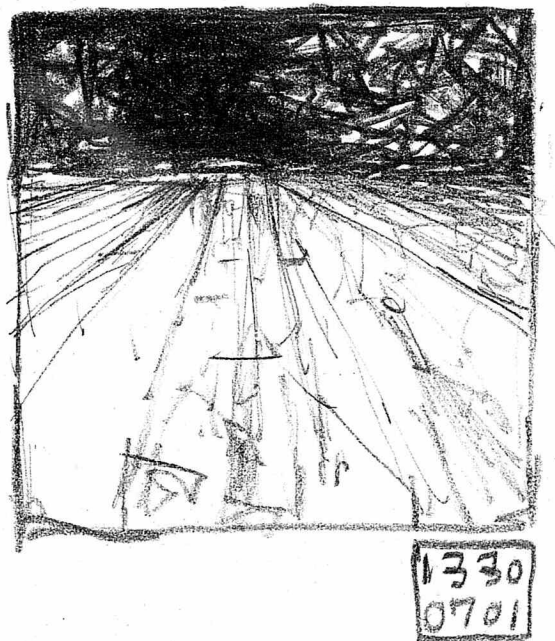
beslutningsproces i forbindelse med de komplicerede spørgsmål om indførelsen af nye teknologier, som vi ofte har svært ved at overskue konsekvenserne af (overvågningsteknologi, genteknologi, bioteknologi m.v.).¹⁵⁾

En forudsætning for, at sådanne fora til styrkelse af den demokratiske diskussion skal kunne have nogen effekt er imidlertid, at beslutningerne ikke er taget på forhånd, at der brydes med eksperternes "monopol" på sandheden, og at der er en åben dialog mellem de deltagende parter.

På et mere konkret plan må det dreje sig om, at blive enige om nogle kriterier, hvorudfra vi kan vurdere fordele og ulemper ved de nye teknologier. Et udgangspunkt kunne her være Det Kriminalpræventive Råds fem anbefalinger i forbindelse med tv-overvågning:¹⁶⁾

1. Overvåg ting og steder – ikke personer

Kravet er her, at tv-overvågningen på den ene side skal have en forebyggende eller opklarende effekt, og på den anden side skal medføre større tryghed. Det kan f.eks. dreje

sig om overvågning i pengeinstitutter og posthuse, butikker og indkøbscentre, tankstationer og togstationer.

2. Klare retningslinier når udstyret er installeret

- *Brug af materialet*
Hvad gør man, hvis man "finder noget" på båndene? Og hvem må se dem?
- *Opbevaring*
Hvordan skal videobåndene opbevares?
- *Overdragelse til "tredjepart"*
Til hvem og under hvilke betingelser kan man overdrage båndene?
- *Sletning*
Hvornår skal båndene slettes? Her drejer det sig altså om krav, der kan styrke retssikkerheden.

3. Fire centrale aspekter bør overvejes

- *Det præventive aspekt*
Har tv-overvågning en kriminalpræventiv effekt? I givet fald, hvori består den?
- *Opklaringsaspektet*
Bidrager tv-overvågning til opklaring af kriminalitet?
- *Tryghedsaspektet*
Giver tv-overvågning en øget tryghed? Er den reel eller falsk?
- *Krænkel-sespektet*
Kan tv-overvågning være personligt krænkel-sespektet?
Og hvor går grænsen?

Her drejer det sig altså om, at afveje det præventive aspekt på den ene side mod krænkel-sespektet på den anden side.

4. Man bør skelne mellem fire områder for overvågning

- *Forretninger og erhverv*
- *Arbejdspladsen*
- *Den private sfære*
- *Det offentlige rum*

En mindre empirisk undersøgelse, som Gallup har lavet for Det Kriminalpræventive Råd (gennemført i efteråret 1999), viser, at 60 pct. af danskerne er positive over for, at der kommer mere tv-overvågning. Går man nærmere ind på forskellige typer af tv-overvågning, viser der sig imidlertid betydelige forskelle i danskernes holdninger: "Som tommelfingerregel kan man sige, at jo tættere kameraet kommer på den enkelte person, des mindre positiv er holdningen til tv-overvågning."¹⁷⁾

Således stiller – som det fremgår af tabellen nedenfor – langt den overvejende del af de adspurgte sig "overvejende positivt" til tv-overvågning af banker, tankstationer og togstationer (henholdsvis 93, 90 og 88 pct.). Derimod er det kun en mindre del, der stiller sig positivt til tv-overvågning af omklædningsrum, på arbejdet og på offentlige toiletter (henholdsvis 11, 18 og 20 pct.).¹⁸⁾

Holdning til tv-overvågning angivet i pct. af adspurgte

Sted	Overvejende positive	Overvejende negative
Banker	93	3
Tankstationer	90	5
Togstationer	88	6
Butikker	78	12
Arealer i butikcentre	74	19
Umiddelbart uden for butikker	62	26
Gågader	53	37
Omkleedningsrum	11	81
På arbejde	18	66
Offentlige toiletter	20	66
I opgangen eller på vejen, hvor man bor	24	61

(Hilde: TV-overvågning. Mellem forebyggelse og krænkel-selse. Det Kriminalpræventive Råd, Marts, 2000, s. 13).

5. Man bør bevare den sunde fornuft

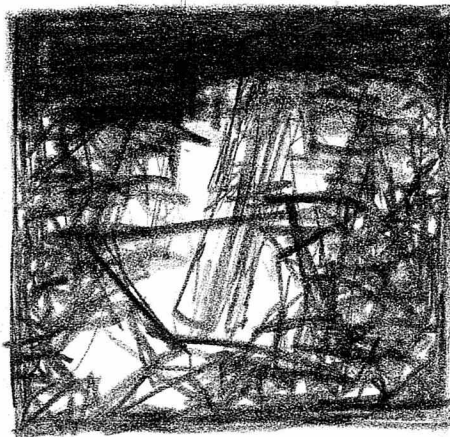
Det anbefales her, at man bevarer den kritiske indstilling til brugen af tv-overvågning, og at man i den forbindelse benytter de fire ovenstående anbefalinger som grundlag for en nærmere afklaring.

Den ovennævnte undersøgelse viste også, at der i befolkningen er et udbredt ønske om, at området bliver reguleret. Et problem i denne forbindelse er, at den teknologiske udvikling ifølge sagens natur tenderer til hele tiden at være ét skridt foran lovgivningen og det politiske system. Så meget mere vigtigt er det imidlertid, at vi søger at fastholde en demokratisk kontrol med den overvågningsteknologiske udvikling, således at den ikke tager magten fra os. Det er klart, at der her også ligger en stor opgave for fagforeningerne med hensyn til at stille krav til, begrænse, eller eventuelt søge helt at eliminere tv-overvågning på arbejdspladsen, overvågning af de ansattes e-mails, brug af Internet m.v.¹⁹⁾

Lad mig afslutningsvis forsøge at sammenfatte ovenstående overvejelser i nogle få, enkle punkter:

- Det gælder om, at fastholde den kritiske sans. Nye teknologier er ikke nødvendigvis gode, blot fordi de er nye.
- Det gælder om, at afveje fordele mod ulemper. Kun hvis de eventuelle fordele vejer tungest, kan man overveje at indføre overvågningsteknologier. Samtidig bør man overveje, om sociale problemer – som f.eks. kriminalitet – kan løses ad teknologisk vej.
- Det gælder om, at styrke den folkelige indflydelse og forbedre den demokratiske dialog i forbindelse med indførelsen af nye teknologier. F.eks. har man på det genteknologiske område vedtaget en to-årig tænkepause.
- Sidst, men ikke mindst, bør vi overveje, hvad det er for et samfund, vi ønsker at leve i. Ønsker vi et samfund baseret på mistillid, kontrol og afstand mellem mennesker? Eller ønsker vi et samfund baseret på tillid og fællesskab?

Overvågning bygger på princippet om, at tillid er godt, men kontrol er bedre. Men er

et samfund, hvor vi opfører os ordentligt mod hinanden, ikke fordi vi indser, at det er det rigtige, men fordi, vi risikerer at blive opdaget, et efterstræbelsesværdigt samfund? De mange nye overvågningsteknologier rejser et helt principielt spørgsmål om, hvad vi vil forstå ved det "gode samfund." Det er vigtigt, at vi til stadighed holder debatten om dette spørgsmål i live, hvis vi vil undgå, at samfundsudviklingen går i den gale retning.

Ved Teknologirådets oven for nævnte konsensuskonference om elektronisk overvågning efterlyste det indkaldte borgerpanel da også netop i deres slutdokument "... en løbende etisk debat om, hvilket samfund vi ønsker. Denne debat skal specielt omfatte samfundets grundlæggende værdier. Værdidebatten kan være en rettesnor til at modvirke en udvikling, hvor grænserne for hvilken overvågning vi accepterer, umærkeligt og ubemærket flytter sig."²⁰⁾

Så meget mere grund er der til at beklage, at Folketingets politikere aldeles glimrede ved deres fravær ved konferencen. Det er klart, at hvis borgerpanelets forslag og anbefalinger skal have nogen værdi, så kræver det, at politikerne lytter, og efterfølgende er i stand til at træffe de rigtige beslutninger. Man må derfor håbe, at de folkevalgte på Tinge fremover formår at udvise en større interesse for et emne, der har afgørende betydning for måden, hvorpå vi indretter vort samfund, og dermed for vores allesammens fremtid.

Klaus Rasborg, ph.d. og mag.art., lektor ved Institut for Samfundsvidenskab, Roskilde Universitetscenter.

Noter

1. Nærværende artikel bygger på et indlæg afholdt ved den oven for nævnte konsensuskonference om elektronisk overvågning, der fandt sted på Christiansborg d. 17., 18. og 20. november 2000.
2. Anthony Giddens: *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag, 1994 [1990], s. 53ff.
3. Michel Foucault: *Overvågning og straf. Det moderne fængselsvæsens historie*. København: Rhodos, 1977 [1975].
4. *Ibid.*, s. 176-201.
5. Joachim Wrang: *Cellen og øjet – om overvågning, forbrydelse og straf*. Århus: Klim, 2000, s. 27.
6. Som eksempler på fængsler, der til forveksling minder om Benthams Panoptikon, kan nævnes Stateville fængslet i Illinois, USA, samt et fængsel for livstidsfanger beliggende på den lille italienske ø Santo Stefano; sidstnævnte fængsel, der blev bygget i 1794/95 af en arkitekt ved navn Francesco Carpi, er ikke længere i brug, men kan stadigvæk beses på øen. Også i forbindelse med opførelsen i 1859 af Forbedringshuset på Vridsløselille Mark skulle de panoptiske principper angiveligt have spillet en rolle. Jf. Wrang, 2000, op.cit., s. 21f.
7. Zygmunt Bauman: *Globalisering. De menneskelige konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag, 1999 [1998], s. 54f.
8. Wrang, 2000, op.cit., s. 73f. Retfærdigvis skal det tilføjes, at ansigtsgenkendelsessystemet endnu ikke er fuldt udviklet.
9. Pernille Tranberg: "Når kameraet tager fejl", artikel i *Politiken*, d. 26/1-2000, 3. sektion, s. 5.
10. Eva Smith: "TV-overvågning i spændingsfeltet mellem forebyggelse og krænkelse", i: *TV-overvågning. Mellem forebyggelse og krænkelse*. Det Kriminalpræventive Råd, Marts, 2000, s. 4.
11. *Ibid.*, s. 4.
12. Flemming Balvig: *RisikoUngdom. Ungdomsundersøgelse 1999*. Det Kriminalpræventive Råd, København, 1999, s. 226.
13. *Ibid.*, s. 239f.
14. Lars Hulgård: "Gated communities, rationelle valg og drømmen om det civile samfund", i: *Social Kritik*, nr. 59/60, 1998, s. 76-83.
15. Ulrich Beck: *Risikosamfundet. På vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag, 1997 [1986]; Ulrich Beck: *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt/M: Suhrkamp, 1993.
16. Det følgende er baseret på anbefalingerne i: *TV-overvågning. Mellem forebyggelse og krænkelse*. Det Kriminalpræventive Råd, Marts, 2000, s. 6-9.
17. Det Kriminalpræventive Råd, s. 12f.
18. *Ibid.*, s. 13. På baggrund af disse tal må man stille sig undrende over for, at juraprofessor Peter Blume, uden at skelne tilstrækkelig klart mellem den "panoptiske" og den "synoptiske" form for overvågning, hævder at folk slet og ret accepterer, eller måske ligefrem ønsker, overvågningen: "I dag er overvågningen blevet en del af vores virkelighed, og flere og flere kan tilsyneladende lide den." Jf. Peter Blume: "Big Brother – en velkommen gæst", kronik i *Politiken*, d. 21/11-2000.
19. I denne forbindelse kan det nævnes, at ved Teknologirådets oven for omtalte konsensuskonference om elektronisk overvågning betegnede formanden for HK/Handel, Jørgen Hoppe, tv-overvågning af ansatte på arbejdspladsen som et så stort indgreb i det psykiske arbejdsmiljø, at et forbud ville være på sin plads.
20. "Borgerpanelets slutdokument", i: *Elektronisk overvågning. Slutdokument og ekspertindlæg fra konsensuskonference den 17.-20. november 2000*. Teknologirådets rapporter 2000/9, s. 13.